

Печенікова Л. М.,
викладач кафедри української мови та літератури
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
E-mail: pechenikova.larisa@yandex.ua

ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ 'ЗДОРОВ'Я' В УКРАЇНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ

У статті розглядаються особливості вербалізації концепту 'здоров'я' в паремійних одиницях української мови, визначаються різномірні репрезентанти мовної об'єктивної концепції в аспекті культурноспецифічних характеристик, його образна та ціннісна складові.

Ключові слова: українська фразеологія, паремії, концепт 'здоров'я', лінгвокультурологія, лінгвокогнітологія, лінгвальні засоби.

У контексті антропоцентричної наукової парадигми фразеологізми розглядають як експлікатори культури певного етносу. Так, Н. Панченко підкреслює, що «у пареміях поруч із загальнолюдським виражається характерне і специфічне для певної лінгвокультурної спільноти, тобто те, що прийнято називати «душею народу», національним характером. Паремії – це культурний код, вбудований у мову, який виконує роль скарбниці та знаряддя передачі людського досвіду» [4, с. 26]. Уявлення про здоров'я та хвороби людини належать до фундаментальних основ імпліцитної системи цінностей, яка окреслює етнос людського буття та світобачення.

Мета цього дослідження – визначити специфіку мовної об'єктивної концепції концепту 'здоров'я' в українських пареміях.

Об'єктом дослідження стали лексичні одиниці вербалізації концепту 'здоров'я' в українській мові. Предметом дослідження є семантичні особливості вербальної репрезентації концепту 'здоров'я' в українському паремійному дискурсі.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в лінгвокогнітивному та лінгвокультурологічному аспекті досліджується змістове наповнення концепту 'здоров'я', об'єктивоване лінгвальними засобами в українських пареміях.

В ієрархії цінностей найвищий щабель займає життя людини, тому вічною проблемою людського існування є піклування про здоров'я та його збереження, витоки яких найчастіше мають історичний характер і зумовлені історичними обставинами.

Дослідження питань концептології висвітлено у працях Н. Д. Арутюнової, М. М. Болдирева, С. Г. Воркачева, О. О. Залевської, В. І. Карасика, С. Є. Нікітіної, Г. Г. Слишкіна, Ю. С. Степанова; зокрема, окремі аспекти концепту 'здоров'я' аналізували О. В. Милик (концепт 'здоров'я' в латинських пареміях), Л. В. Туленінова (концепти 'здоров'я' і 'хвороба' в англійській і російській лінгвокультурах), Г. М. Добролюжа (мотиви здоров'я в тематичі польських порівнянь) тощо.

Головним завданням у дослідженні концепту є розгорнутий та повний аналіз мовних одиниць, які вербалізують цей концепт [2, с. 47]. Номінативне поле концепту має розгалужену та неоднорідну структуру, оскільки містить як прямі номінації концепту, що утворюють ядро номінативного поля, так і номінації окремих когнітивних ознак концепту, які розкривають зміст концепту в різних комунікативних ситуаціях, утворюючи периферію номінативного поля [4, с. 66–67].

На нашу думку, у процесі дослідження нам варто обрати метод опису концепту, запропонований Р. М. Фрумкіною, який ґрунтується на виокремленні ядра і периферії концепту [7, с. 58], де ядром виступають словникові значення лексеми, а периферією – прагматичні складники лексеми, конотації, асоціації та суб'єктивний досвід. Варто підкреслити, що концепт у своїй основі має оцінні характеристики і формується відповідно до морально-ціннісної концептуалізації дійсності.

Для розуміння семантики й мотивації ФО, що вербалізують концепт 'здоров'я', слід проаналізувати смислову структуру опорної назви. Смилова структура лексеми здоров'я, за визначенням, поданим у «Короткому тлумачному словнику української мови», становить: «Здоров'я – це стан фізичного, психічного, душевного і соціального благополуччя» [6, с. 98]. Тож поняття «здоров'я» є комплексним та багатовимірним, воно характеризує загальний функціональний стан людини.

В українському паремійному фонді можна виокремити тематичні групи, що окреслюють здоров'я людини:

1) **«здоров'я – фізичні ознаки»:** *Здоровий, як віршовка всемеро. Здоровий, як хрін. Глянь на вигляд і про здоров'я не питай. Коли немає сил, той світ не милий. Здоровий, як циганова коняка: день біжить, а три лежить* (у знач. «слабке здоров'я»). У таких пареміях досить часто фізичний

стан здорової (міцної) людини порівнюється з фізичними рисами тварин, ознаками рослин і дерев, характеристиками неживих предметів. Вислів «У здоровому тілі – здоровий дух» змінив первісну евентуальну конотацію «Треба молити (богів), щоб дух був здоровий у тілі здоровому» (Х сатира Ювенала 60–127 рр. н. е.) і сьогодні вживається у значенні гармонійного фізичного і духовного розвитку організму людини;

2) «**здоров'я – найвища цінність / благо**»: *Здоров'я – найдорожчий скарб. Здоров'я більше варте, як багатство. Вартість здоров'я знає лиш той, хто його втратив. Здоров'я – головне життєве благо.* У філософському вимірі **благо** інтерпретують як дещо позитивне для тілесного й духовного існування людини, а в етиці – це синонім щастя, добра й того, що є цінним. Як показує контекстний аналіз паремій, **цінність** і **благо** виступають основними аксіологічними категоріями, які позначають в уявленнях народу факти задоволення найважливіших і споконвічних потреб.

Варто звернути увагу, що у формулах привітань та побажань на зразок: *Бувай здорова, як риба, гожа, як вода, весела, як весна, робоча, як бджола, багата, як земля свята! Доброго здоров'я! Хай живеться (Помагайбіг!),* компонент «здоров'я» виступає не тільки у значенні побажання фізичного здоров'я, але й репрезентує категорії *добра, щастя, блага, хорошого настрою*;

3) «**здоров'я – емоції / душевний стан**»: *Веселий сміх – здоров'я. Журба здоров'я відбирає, до гробу потихає. Як здорове тіло, то й душі мило. Без здоров'я нема щастя. Горе стихає, а здоров'я зникає – і радість минає. Здоров'я, як щастя, коли його не помічаєш, значить, воно є.* Варто підкреслити, що психічний стан людини тісно пов'язаний із душевним світом особистості, оскільки основу людської психіки становлять чуттєві та емоційні форми відображення дійсності. Саме тому ця група паремій характеризується такими емоційними станами та переживаннями, як страждання, хвилювання, гнів, страх, роздратування, смуток, полегшення, заспокоєння, радість, щастя, які прямо впливають на здоров'я та загальний стан людини;

4) «**здоров'я – молодість / збереження здоров'я змолоду**»: *Бережи одягу знову, а здоров'я змолоду. Молодого кров гріє. Проти віку нема ліку. Старому та слабому годи завше, як малому. Старість іде і хвороби веде.* Так, у світобаченні українського народу здоров'я – це скарб, який необхідно берегти змолоду, бути розважливим, правильно взаємодіяти з навколишнім середовищем і вміло використовувати його для свого зміцнення;

5) «**здоров'я – це важлива умова соціального добробуту**»: *Хто здоровий, той багатий, а хто недужий – бідний. Було б здоров'я, а все інше наживем. Світ великий – було б здоров'я. Здоровий злидар щасливіший від хворого багача.* У цих пареміях простежується думка, що життя людини – швидкоплинне, і головне, що потрібно берегти змолоду, – це здоров'я людини, яке виступає першою умовою для досягнення інших благ і загального добробуту.

Таким чином, аналіз паремійного матеріалу дозволив зробити висновок, що концепт 'здоров'я' у світобаченні українців посідає важливе місце в концептосфері, має широку тематичну класифікацію, вирізняється складною і багаторівневою структурою, тісно взаємопов'язаний з концептами 'цінність' і 'благо', які актуалізуються подібними лінгвальними засобами. Характеристики фізичного і душевного здоров'я в контексті паремій є синкретичними, оскільки мають спільну вербалізацію. Досліджені паремії вирізняються великим рівнем словотвірної розробленості та репрезентують важливі життєві ситуації.

Подальші дослідження з обраної проблематики вбачаємо в аналізі паремій на предмет зв'язку їхніх лексичних, граматичних та стилістичних характеристик, а також їх вплив та використання в різних сферах життя.

Список використаної літератури

1. Волков В. В. Концепт 'здоровье': лингвистические механизмы самовосприятия / В. В. Волков, Н. В. Волкова. – Вестник ТвГУ. – Серия: Филология (12). – 2008. – С. 93–98.
2. Богданова А. Г. Когнитивная интерпретация единиц номинативного поля концепта «вежливость» (на материале немецкого и русского языков) / А. Г. Богданова // Вестник Томского государственного университета. – Томск, 2009. – Вып. № 319. – С. 11–15.
3. Панченко Н. Н. Национально-специфическая интерпретация понятий «обман / ложь» в паремиологическом аспекте / Н. Н. Панченко // Языковая личность: вербальное поведение сб. науч. трудов. – 1998. – С. 26–30.
4. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика // З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М.: АСТ, Восток-Запад, 2007. – 315 с.
5. Климонова Е. С. Концепт «здоровье» в философском дискурсе // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация / Е. С. Климонова. – Воронеж, 2007. – № 2-2. – С. 136–142.
6. Короткий тлумачний словник української мови / [за ред. Д. Г. Гринчишина]. – К.: Радянська школа, 1988. – С. 98.

7. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику: учеб. пособие / В.А. Маслова. – М.: Флинта; Наука, 2011. – 296 с.
8. Милик О. В. Вербалізація концепту 'здоров'я' в латинських пареміях [Електронний ресурс] / О. В. Милик // Мовні й концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 46 (2). – С. 514–522. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2013_46\(2\)_62](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2013_46(2)_62)
9. Народ скаже – як зав'яже: Українські народні прислів'я, приказки, загадки / упоряд. Н. С. Шумати. – К.: Веселка, 1971. – 365 с.
10. Туленинова Л. В. Концепты «здоровье» и «болезнь» в английской и русской лингвокультурах: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 – типологическое, историческое и сопоставительное языкознание / Л. В. Туленинова. – Волгоград, 2008. – 248 с.

Печеникова Л. Н. Вербализация концепта 'здоровье' в украинских паремиях.

Аннотация

В статье рассматриваются особенности вербализации концепта 'здоровье' в паремийных единицах украинского языка, определяются разноуровневые репрезентанты языковой объективации концепта в аспекте культурноспецифической характеристики, его образная и ценностная составляющие.

Ключевые слова: украинская фразеология, паремии, концепт 'здоровье', лингвокультурология, лингвокогнитология, лингвальные средства.

Pechenikova L. N. Verbalization of the concept 'health' in Ukrainian proverbs.

Summary

The article deals with the opinion that phraseological units are the explicator of the culture of a certain ethnos. Paremia is an embedded into a language cultural code that fulfills the role of treasury and the instrument of human experience transfer. The notion of human health and disease refer to the fundamental basis of an implicit value system that determines the human existence ethos and worldview.

The purpose of the research is to determine the specificity of linguistic objectification of the concept 'health' in Ukrainian proverbs and sayings. The object of the study are lexical units of the verbalization of the concept 'health' in the Ukrainian language. The subject of the paper is to study the peculiarities of linguacultural aspects of the concept 'health' in Ukrainian proverbial discourse.

The analysis of the paremiac material led to the conclusion that the 'health' concept in the worldview of Ukrainians occupies an important place in the conceptual sphere. It has a broad thematic classification which is characterized by a complex and multilevel structure. The author highlights that the concept 'health' is closely interrelated with the concepts 'value' and 'good' which are actualized by joint lingual means. The characteristics of physical and mental health in the context of paremia are syncretic as they have a common verbalization. The studied paremias are distinguished by a high level of derivational development and they represent important life situations.

The author considers further research on the chosen problems in the analysis of paremias with the connection of lexical, grammatical and stylistic characteristics as well as their influence and usage in various spheres of life.

Key words: ukrainian phraseology, paremias, concept 'health', linguoculturology, linguo-cognitology, lingual means.

УДК 316.77:811.161

Піддубна Н. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент, докторант кафедри української мови
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
E-mail: piddubnan71@gmail.com

САКРАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ В ЕПІСТОЛЯРНІЙ ПОВЕДІНЦІ Т. ШЕВЧЕНКА

У статті розглядаються особливості уживання українських сакральних мовноетикетних формул в епістолярії Т. Шевченка як вияву релігійності українського народу загалом і самого поета як релігійної мовної особистості зокрема. Показано, що активне використання в листах фразеологізованих, переважно вигуків, звернень до Божої сили певною мірою зумовлене тенденцією до писемного фіксування Кобзарем «живої» народної мови, прагненням максимально інтимізувати епістолярне спілкування. За їх допомогою поет не лише виявляє широку гаму почуттів, моделює різні мовленнєві жанри, а й виражає власне шанобливе ставлення до Бога як до найвищої сутності.

Ключові слова: сакральні мовноетикетні формули, мовна особистість, фразеологізм, вигук, «жива» мова, епістолярій, інтимізація, мовленнєвий жанр.